

מדרגות הקדושה של המשכנים ובתי המקדש

הקדמה

על פי היסוד שהתבאר במאמר הקודם, שעיקר המשכן הוא הארון, בין לשיטת הרמב"ן ובין לשיטת הרמב"ם, מתבארים מספר ענינים הקשורים למדרגות הקדושה של המשכנים השונים, וכן של בתי המקדש!

א. הקמת המשכן בשילה ומרכזיותו בספר יהושע ובספר שופטים

בספר יהושע (יח, א) מתוארת הקמת משכן שילה בחגיגות רבה: "ויקהלו כל עדת בני ישראל שֶׁלָה, וישכינו שם את אהל מועד". מאז משמש המשכן כמקום המרכזי של עם ישראל:

שם מחלקים את נחלות השבטים (יהושע יח-יט).

לשם באים הלויים לבקש את עריהם (שם כא, א-ב).

משם שולח יהושע את שנים וחצי השבטים לנחלתם בעבר הירדן (שם כב, ט).

לשם מתקבצים בני ישראל כדי להילחם בשנים וחצי השבטים בגלל בנייתם את המזבח (שם, יב).

גם בספר שופטים נזכר משכן שילה מספר פעמים¹, ובסופו אף מופיע תיאור מדויק של מיקומו וציון העובדה שהיו חוגגים בו כל שנה: "הנה חג ד' בשלו מימים ימימה, אשר מצפונה לבית אל, מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה, ומנגב ללבונה"² (כא, יט).

ב. מרכזיותו של משכן שילה בתחילת ספר שמואל והעלמותו בהמשך הספר

גם בתחילת ספר שמואל (פרקים א-ד) נזכר משכן שילה פעמים רבות מאוד.

כמעט כל המסופר בפרקים אלו מתרחש בשילה:

לשם עולים אלקנה ומשפחתו להשתחוות ולזבוח לד' (א, ג).

שם מתפללת חנה את תפילתה לזכות בבן (א, ט-יג), וזוכה לברכתו של עלי (א, יז).

¹ יח, לא; כא, יב; ועיין גם יט, יח ובתרגום ובמפרשים שם.

² עיין שם ברד"ק וב"דעת מקרא" ובאטלס "דעת מקרא" עמ' 168.

לשם מביאה חנה את שמואל (א, כד-כח), ומתפללת את תפילת הודאתה לדי' על זכייתה בבן (ב, א-י).

שם משרת שמואל את ד' (ב, יא; ב, יח; ג, א) ומתגדל (ב, כא; ב, כו; ג, יט). שם הוא זוכה לנבואה (ג, א-כא)³.

משם לוקחים בני ישראל את ארון הברית למלחמה עם פלשתים (ד, ג-ד). אבל לאחר מכן לא מסופר עוד על משכן שילה, ולא על מקום אחר שבו היה המשכן!

יש להדגיש שלעומת זאת בתקופת שמואל הנביא ושאל המלך מצאנו מספר התכנסויות של עם ישראל בראשות מנהיגיו למקומות אחרים, כמו המצפה⁴ והגלגל⁵!

נשאלת השאלה: האם המשכן המשיך לעמוד בשילה? אם כן - מדוע איננו מוצאים שום התייחסות אליו? ואם הוא חרב - מדוע לא מסופר על כך בספר שמואל?

ג. מה קרה למשכן שילה?

עדות על גורלו של משכן שילה מוצאים אנו בספר ירמיהו (ז, יב-יד), משם עולה שהמשכן בשילה חרב, שכך אמר ירמיהו הנביא:

"כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו, אשר שכנתי שמי שם בראשונה⁶, וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל. ועתה, יען עשותכם את כל המעשים האלה נאם ד', ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם, ואקרא אתכם ולא עניתם. ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו, אשר אתם בטחים בו, ולמקום אשר נתתי לכם ולאבותיכם, כאשר עשיתי לשלוי".

³ כמו כן מופיע שם גם תיאור חטאי בני עלי במשכן, ונבואת איש האלקים אל עלי על הפורענות שתקרה למשפחתו (פ"ב).

⁴ שמואל א' ז, ה-יב; י, יז-כה.

⁵ שם יא, יד-כה; יג, ד-טו; טו, יב-לג.

⁶ יש לשאול: והרי ד' השרה שכינתו כבר במשכן שבמדבר (עיין שמות כה, ח; מ, לד-לח) ובגלגל (עיין זבחים פ"ד מ"ה ובחזקוני דברים יב, ה), ומדוע נאמר כאן שד' השרה שכינתו בראשונה רק בשילה? עיין ב"דעת מקרא" כאן שפירש: "בראשונה - פירושה קדם לכן, קדם ששכנתי שמי בירושלים". ועיין גם בהערה 32 שם. ונראה שזו גם כוונת ה"מצודת דוד" שכתב: "בראשונה - עד לא נבחרה ירושלים".

רואים מפסוקים אלו שמשכן שילה חרב, שכן ירמיהו מנבא שמה שקרה למשכן שילה יקרה לבית המקדש, ובית המקדש חרב, אם כן עולה שאף משכן שילה חרב?⁷

מפסוקים אלו עולה שלא רק שמשכן שילה חרב, אלא שהזעזוע שפקד את העם בחורבן משכן שילה היה זכור לעם כעבור ארבע מאות וחמישים שנה⁸, עד שכאשר ירמיהו רוצה לגרום לעם לחזור בתשובה ולא לבטוח בבית המקדש שהוא יעזור להם למרות מעשיהם הרעים, הוא מזכיר להם את חורבן שילה!⁹

בהמשך ספר ירמיהו מסופר שכאשר ירמיהו חזר ואמר שד' יעשה לבית המקדש כשם שעשה לשילה (כו, א-ו) העם רצה להרוג אותו על כך (שם, ז-כד)!

אם כן השאלה מחריפה עוד יותר: כיצד יתכן שמאורע נורא כל כך ומזעזע כל כך, חורבן המשכן, שרישומו נשאר בעם כארבע מאות וחמישים שנה, לא נזכר כלל בספר שמואל?

ד. מדוע לא נזכרו המשכנים בנוב ובגבעון בספר שמואל ובספר מלכים?

במשנה בזבחים (פי"ד מ"ז) נאמר שאחרי שהמשכן עמד בשילה הוא עבר לנוב, ואחר כך לגבעון. אבל כאמור, בספר שמואל ובספר מלכים לא נאמר דבר זה. לגבי

⁷ א. עיין גם בתהלים מזמור עח (נח-סד), שם מדובר על נטישת משכן שילה יחד עם נפילת ארון הברית בשבי הפלשתים, מות רבים מבחורי ישראל ובהם חפני ופינחס, וכן מות אשת פינחס: "ויכעיסוהו בבמותם, ובפסיליהם יקניאוהו [בתקופת השופטים]. שמע אלקים ויתעבר, וימאס מאד בישראל. ויטש משכן שלו, אהל שכן באדם. ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר [ארון הברית]. ויסגר לחרב עמו, ובנחלתו התעבר. בחוריו אכלה אש, ובתולתיו לא הוללו. כהניו בחרב נפלו [חפני ופינחס], ואלמנתיו לא תבכינה [אשת פינחס שמתה בשמעה את הבשורה]".

ב. עיין גם ברש"י תהלים (עד, ח): "שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ - כל בתי וועד שלו, פלשתים החריבו שילה, נבוכדנאצר החריב בית ראשון, טיטוס החריב בית שני".

ג. עיין בספר "משמר הלוי" (לרב משה מרדכי הלוי שולזינגר) על מסכת זבחים סימן קסא, סעיף ב: "בענין חורבן שילה", שהאריך בסוגיא.

⁸ ימי אהל מועד שבנוב ובגבעון חמישים ושבע שנה [תוספתא זבחים פי"ג ה"ג, זבחים ק"ח ע"ב, ירושלמי מגילה סוף פ"א (ועיין עוד לקמן בהערה 18)], ימי בית המקדש הראשון ארבע מאות ועשר שנים (תוספתא שם, יומא ט ע"א, רש"י בבא בתרא ג ע"ב, ירושלמי שם). הנבואה המקבילה של ירמיהו, הנזכרת בסמוך, נאמרה "בראשית ממלכת יהויקים" (ירמיהו כו, א-ט), דהיינו כעשרים ושתים שנה לפני החורבן, שכן יהויקים מלך אחת עשרה שנה (מלכים ב כג, לו), אחריו מלך יהויכין שלושה חדשים (מלכים ב כד, ח), אחריו מלך צדקיהו אחת עשרה שנה (מלכים ב ; כד, יח).

⁹ נראה שירמיהו גם רומז לכך שהאנשים בתקופתו טועים באותה טעות שטעו האנשים בזמן חורבן שילה: הם בטוחים שד' לא יתן לגויים להחריב את בית המקדש (ירמיהו ז, ד ורד"ק ומצודות שם), כשם שאז היו בטוחים שד' לא יתן שארון הברית יפול בידי הפלשתים (שמואל א ד, ג ומצודות ומלבי"ם). אומר להם ירמיהו שכשם שאז ד' איפשר את נפילת ארון הברית בידי הפלשתים, כך ד' גם יאפשר את חורבן בית המקדש בידי הכשדים!

נוב נאמר שהיא היתה "עיר הכהנים" (שמואל א כב, יט), ולגבי גבעון נאמר ששם היתה "הבמה הגדולה" (מלכים א ג, ד).
מנין למדו חז"ל שהמשכן עמד בנוב ובגבעון?

1. המשכן בנוב

על הימצאות המשכן בנוב כתב רש"י (זבחים קיב ע"ב): "באו לנוב וגבעון - כשחרבה שילה ונלקח הארון בימי עלי באו לנוב, כמו שנאמר: 'אין לחם חול אל תחת ידי, כי אם לחם קדש', 'כי לא היה שם לחם, כי אם לחם הפנים המוקשרים מלפני ד'" (שמואל א כא, ה-ז), אלמא שולחן ומזבח התם הוה".
כלומר: על עמידת המשכן בנוב למדנו ממה שמסופר ששם היה לחם הפנים, שמקומו במשכן.

יש לשאול: מדוע תיאר הנביא את משכן נוב בדרך אגבית כל כך? רק מתוך שלא היה לאחימלך לחם חול, אלא לחם הפנים, שמענו ששם היה המשכן! ואילו היה לאחימלך לחם חול - לא היינו יודעים ששם עמד המשכן!
ועוד שהמאורע שממנו שמענו שהמשכן עמד בנוב אירע בימים האחרונים לקיומו, והוא שגרם לחורבנו, שכן דואג סיפר לשאול על כך שאחימלך נתן לחם וחרב לדוד, ועל כך ציוה שאול להרוג את כל כהני נוב (שמואל א כב, ו-יט)!
האם לא היה מתאים יותר שהנביא יתאר את הקמת המשכן בנוב בחגיגות, כשם שתיאר את הקמת המשכן בשילה: "ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה, וישכינו שם את אהל מועד" (יהושע יח, א)?
אף אם היתה סיבה לא לתאר את הקמתו בחגיגות¹⁰, מדוע לא מצאנו שום התכנסות ציבורית לנוב? ולא רק זאת, אלא שבתקופה שבה עמד המשכן בנוב מצאנו מספר התכנסויות ציבוריות למצפה ולגלגל, כנזכר לעיל (פ"ב)!

2. המשכן בגבעון

לגבי המשכן בגבעון כתב רש"י: "חרבה נוב בימי שאול, באו לגבעון, כדכתיב במלכים (א ג, ד): 'כי היא הבמה הגדולה'".
כיצד למד רש"י מהמלים "הבמה הגדולה" ששם עמד המשכן?

¹⁰ עיין בהערת הגאון הרב אביגדר נבנצל שליט"א לספרי "הדר העולם" (עמ' 387) שכתב: "הקמת המשכן בשילה היא עלי במדרגה, לכן היא חגיגית, ואילו הקמתו בנוב היא נפילה בעקבות חרבן שילה, והעם אבל על החרבן, ועל מות עלי ובניו, ועל שלשים וארבעה אלף הרוגים, ועל נצחון הפלשתים".

דבר זה מפורש בספר דברי הימים (ב א, ג), בתיאור המקביל להליכת שלמה לגבעון: "וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון, כי שם היה אהל מועד האלקים אשר עשה משה עבד ד' במדבר". מפורש כאן שבגבעון עמד המשכן! אבל יש לשאול: מדוע האריך הכתוב ואמר: "וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון, כי שם היה אהל מועד האלקים אשר עשה משה עבד ד' במדבר"? מדוע לא נאמר בקיצור: "וילכו שלמה וכל הקהל עמו לגבעון, כי שם היה אהל מועד האלקים אשר עשה משה עבד ד' במדבר"?

ה. התשובה לשאלות על המשכנים בשילה בנוב ובגבעון: חשיבות הימצאותו של הארון במשכן

התשובה לשאלה זו נמצאת בפסוק הבא בספר דברי הימים: "אבל ארון האלקים העלה דויד מקרית יערים, בהכין לו דויד, כי נטה לו אהל בירושלם".
אם כן "הבמה הגדולה" היא המשכן ללא הארון¹¹!
נמצאנו למדים שכאשר הארון אינו נמצא במשכן - קדושת המשכן יורדת, והוא אינו קרוי "משכן", אלא רק "במה גדולה".
רש"י במסכת זבחים (סא ע"ב) כתב את הדברים בצורה חריפה ביותר: "נוב וגבעון - חד חשיב להו, דשניהם במה ואינן קדושים".
יש לציין שודאי היתה בהם קדושה, כיון שהגמרא בזבחים (ק"ח ע"ב) אומרת: "בשלושה מקומות שרתה שכינה על ישראל: בשילה, ונוב וגבעון, ובית עולמים"¹²,

¹¹ מדוע במשכן בנוב ובגבעון לא היה הארון? עיין במאמר "מדוע לא החזירו בני ישראל את ארון הברית למשכן בשובו משדה פלשתים?" בספרי "הדר העולם" עמ' 384-415.
¹² עיין במהרש"א שם ששאל: "לכאורה ודאי דשרתה השכינה [כבר] באהל מועד במדבר ובגלגל, כדלקמן!"

וענה: "אלא דהנהו דחשיב הכא כולם בחלק בנימין היו". כלומר ששילה ונוב וגבעון וירושלים היו בחלק בנימין, ואילו המדבר והגלגל לא היו בחלק בנימין.
אבל המשיך המהרש"א ושאל: "הא דקאמר 'כל חפיפות לא יהו אלא בחלקו של בנימין' לא משמע כן!" כלומר שמשמע שבכל מקום בארץ ישראל שבו שרתה השכינה היה זה דווקא בחלק בנימין ולא בנחלת שבט אחר, ואם כן גם גלגל היתה בנחלת שבט בנימין!
וענה: "ואפשר דאהל מועד [שבמדבר] לא חשיב, כיון שהיה בחוץ לארץ, ובגלגל נמי לא מיקרי שורה שכינה במשכן, כיון שהיה זמן כיבוש ארץ ישראל וחלוקה, לא חשיב הכא אלא מיום שבאו אל המנוחה והנחלה, דהיינו שילה וירושלים והיתר שבין זה לזה, דהיינו בנוב ובגבעון כדלקמן".
נמצאנו למדים מדברי המהרש"א יסוד גדול: אף על פי שבני ישראל היו בארץ ישראל לא שרתה השכינה במשכן בשלמות, מפני שבני ישראל לא ישבו כל איש בנחלתו!
יסוד דבריו של המהרש"א נאמר בגמרא לגבי מצוות התלויות בארץ, שכל זמן שלא ישבו כל ישראל בנחלתם לא התחייבו ברוב המצוות התלויות בארץ, כתרומות ומעשרות, שמיטה ויובל (כתובות כה ע"א, בבא מציעא פט ע"א, ערכין יב ע"ב ועוד), אבל המהרש"א הוסיף שמתוך כך גם לא שרתה השכינה במשכן בשלמות. ועיין עוד ב"משך חכמה" דברים יב, ח, ולעיל בהערה 6 ולקמן בהערה 20.

אם כן ודאי היתה בהם קדושה, אלא שהכוונה היא שמדרגת הקדושה של המשכנים בנוב ובגבעון היתה נמוכה לעומת משכן שילה, כיון שהארון לא היה בהם.

זו גם הסיבה שבגללה לא נכתב בפירוש על המשכן בנוב: כיון שהמשכן היה בלא הארון - ירדה קדושתו של המשכן והוא לא נזכר בפירוש, אלא רק בדרך צדדית.

על פי זה גם הסביר הרד"ק מדוע אמר שמואל: "לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה" (שמואל א יא, יד): "אמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחילה כשבאו לארץ. לפיכך היו מכבדים אותו המקום, אף על פי שעתה לא היה שם [לא המשכן ולא הארון], כי בנוב היה [המשכן]". כלומר: שמואל העדיף שבני ישראל ילכו למקום שבו היה לפני שנים רבות המשכן בשלמותו עם הארון, מאשר שילכו למקום שבו נמצא כעת המשכן בלא הארון!¹³ זו גם הסיבה לכך שלא נזכר בספר שמואל חורבן משכן שילה: כיון שהנביא תיאר בהרחבה את נפילת הארון בשבי הפלשתים (שמואל א פ"ד), והארון הוא עיקרו של המשכן, הרי שהנביא תיאר את עיקר חורבנו של משכן שילה! אולי ניתן להוסיף שהנביא לא תיאר את החורבן הגשמי של משכן שילה בדווקא, כדי ללמדנו על חשיבות הארון, ששביית הארון היא עיקר החורבן של המשכן. אמנם כאשר דבר ירמיהו הנביא אל העם, ורצה לזעזע אותם, הוא תיאר להם את החורבן הגשמי של המשכן, כיון שהחורבן הגשמי זעזע אותם יותר!¹⁴

ו. האם יש משמעות הלכתית להימצאות הארון במשכן?

יש לציין שנקודה זו, שהימצאות הארון במשכן היא המקנה לו את עיקר קדושתו, והימצאותו מחוצה לו פוגמת בקדושתו, אינה רק רעיונית, אלא היא בעלת משמעות הלכתית מובהקת: כל זמן שהיה המשכן בנוב ובגבעון לא ניתן היה להקריב במשכן חלק גדול מאד מהקרבנות!

ה"עיון יעקב" שם בזבחים ענה אחרת: "כל חפיפות לא יהיו אלא בחלקו של בנימין - דהיינו משעה שירדו לחלוק וחילקו השבטים את ארץ ישראל, מה שאין כן קודם שחילקו והיתה כל חנייתן בשוה [כלומר ביחד], כמו באהל מועד שבמדבר ובגלגל, היתה השכינה שורה תוך כלל ישראל כולם".¹³ מדוע לא הלכו לשילה, שגם בה היה המשכן בשלמותו כולל הארון? נראה שלא רצו ללכת למקום שחרב, שאין בו סימן טוב למלכות ישראל. עיין במסכת הוריות (יב ע"א): "אין מושחים את המלכים אלא על המעיין, כדי שתמשך מלכותם". ועיין שם בהמשך הסוגיא.¹⁴ מדוע כן נזכר המשכן בגבעון בספר דברי הימים? זאת מתוך מגמתו של ספר דברי הימים שמאריך מאד בכל עניני המשכן והמקדש, והכהנים והלויים. עיין ב"דעת מקרא" לספר דברי הימים במבוא פ"ט: "ספרו של המקדש והמשרתים בקדש" (עמ' 108-136).

כך נאמר במשנה במגילה (פ"א מ"ט, דף ט ע"ב): "אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים".

פירש רש"י: "אין בין במה - אין הפרש בשעת היתר הבמות בין במה גדולה, זה מזבח של משה בעודו בנוב וגבעון" [כלומר: המשכן, כולל המזבח, כאשר היה בנוב ובגבעון, אך בלא הארון].

"לבמה קטנה - מזבח של יחיד, שכל יחיד ויחיד עושה במה לעצמו".

שאלה על כך הגמרא: "פסחים ותו לא"?

פירש רש"י: "ואילו [-והרי] בגדולה [-בבמה גדולה, דהיינו במשכן] היו מקריבים קרבנות ציבור: תמידים ומוספים!"

הסבירה הגמרא: "כעין פסחים".

פירש רש"י: "כעין פסחים - וכל חובות הקבוע להם זמן כפסחים".

דהיינו רק חובות שקבוע להן זמן, כמו פסח, קרבו במשכנים בנוב ובגבעון, ולא בבמת יחיד, אבל כל החובות שאין קבוע להן זמן, כגון חטאות ואשמות של כל יחיד, הן על חטאים והן על לידה וזיבה וצרעת, ואפילו חטאות של ציבור שאין קבוע להן זמן, כמו פר העלם דבר של ציבור ושעירי עבודה זרה - לא קרבו לא בבמת יחיד ואף לא בבמת ציבור, כלומר במשכן בזמן היותו בנוב ובגבעון¹⁵!

על פי זה כתב ה"משך חכמה" (ויקרא ד, ו): "מימות שחרבה שילה, הלא בבמת נוב וגבעון לא הקריבו מחוסרי כפרה את חטאותיהם, ואם כן זבה ויולדת לא היו טהורים לאכול קדשים, ואם כן פסח לא אכלו נשים, וכן זבים ומצורעים לא היו יכולים ליטהר"¹⁶!

¹⁵ עיין גם רש"י במסכת סוטה (טו ע"ב): בד"ה "איסי בן יהודה אומר" שכתב: "...נוב וגבעון אין משקין בה סוטה, דהא במה הוא, ולא הוה שם ארון, אלא מזבח הנחושת לבדו, ולא קרבה בהן מנחת סוטה, ולא שום חובת יחיד שאין לה זמן קבוע, כדאמר בשחיתת קדשים (זבחים דף ק"ז ע"א) ובמגילה (דף ט ע"ב)". עיין גם בתוספות ישנים במסכת יומא (מד ע"א) בסוף ד"ה "שילה ובית עולמים" שכתבו: "...דרחמנא אמר 'משכן' ממש, שיהא עומד בקדושתו כמשפטו, שיהא הארון בבית קדשי הקדשים, ובנוב ובגבעון לא היה ארון". ועיין גם ברש"י במסכת פסחים לח ע"ב בד"ה "זאת אומרת".

¹⁶ ה"משך חכמה" שם הוסיף: "ואתי שפיר מה דכתיב במלכים (ב כג, כב) 'כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים', ובדברי הימים (ב לה, יח) כתוב: 'מימי שמואל הנביא, כי הנשים לא עשו הפסח'! יש לשאול על דברי ה"משך חכמה" הללו שהוא הסביר מדוע לא יכלו היולדות להקריב קרבן פסח כל ימי נוב וגבעון, אבל מדוע לא הקריבו כל היולדות קרבן פסח מאז שנבנה בית המקדש? והרי אז יכלו היולדות להקריב את קרבן! מדוע רק בימי יאשיהו? יש ליישב שאכן היולדות יכלו להקריב קרבן פסח כל ימי בית ראשון, אלא שמיד אחרי ימי שלמה התפלגה הממלכה, ועשרת השבטים לא הורשו לעלות לירושלים (מלכים א יב, כ) ועיין גם בסנהדרין קב ע"א), ולכן היו מעט שהקריבו את קרבן הפסח: רק שבט יהודה ושבט בנימין. אבל עדיין יש לשאול: האם בימי שלמה לא עלו כל ישראל למקדש להקריב קרבן פסח? וצ"ע.

כוונת ה"משך חכמה" היא למה שנאמר במשנה מסכת כריתות (פ"ב מ"א):
 "ארבעה מחוסרי כפורים: הזב והזבה והיולדת והמצורע". ופירש רבנו עובדיה
 מברטנורא: "ארבעה מחוסרי כפרה - שמביאין כפרה ולא על חטא, אלא לאכול
 בקדשים". וכל זמן שלא הביאו את קרבנם אינם יכולים לאכול קדשים¹⁷, כולל
 קרבן פסח. כיון שכל ימי נוב וגבעון אי אפשר היה להקריב קרבנות שלא קבוע להם
 זמן, כגון חטאת יולדת, לא הקריבו כל הנשים היולדות את קרבן הפסח - במשך
 כשישים שנה¹⁸!

ז. מדוע הותרו הבמות בזמן שהמשכן עמד בגלגל, בנוב ובגבעון?

במסכת זבחים (פ"ד משניות ד-ח) נאמר:

"עד שלא הוקם המשכן - היו הבמות מותרות, ועבודה בבכורות.

ומשהוקם המשכן - נאסרו הבמות, ועבודה בכהנים...

באו לגלגל - הותרו הבמות...

באו לשילה - נאסרו הבמות...

באו לנוב וגבעון - הותרו הבמות...

באו לירושלים - נאסרו הבמות...".

ממה נובע ההבדל בין המקומות השונים? מדוע בחלק מהמקומות שבהם עמד

המשכן נאסרו הבמות ובחלק הן הותרו?

¹⁷ עיין במשנה בנגעים פ"ד מ"ג ויבמות עד ע"ב.

¹⁸ חז"ל אמרו בתוספתא (זבחים פ"ג ה"ג), בבבלי (זבחים ק"ח ע"ב) ובירושלמי (מגילה סוף פ"א):
 "ימי אהל מועד שבנוב ובגבעון חמישים ושבע שנה", וכן כתב הרמב"ם (פ"א ה"ב מהלכות בית
 הבחירה). בירושלמי (שם) אף פירטו: "בנוב ובגבעון עשו חמישים ושבע: שלוש עשרה בנוב וארבעים
 וארבע בגבעון!"

לעומת זאת, ב"סדר עולם רבה" (פ"ד) אמרו שהמשכן עמד בגבעון חמישים שנה! ובפרק הקודם
 אמרו שם שבנוב עמד המשכן שלוש עשרה שנה, וביחד שישים ושלוש שנה!

כבר שאל קושיה מעין זו ה"תפארת ישראל" על המשניות בזבחים פ"ד אות מז.

יש לישב שהמספר הנזכר בכל המקורות מלבד ה"סדר עולם" מתייחס לפסוק בספר מלכים (א ו, א)
 המתאר את זמן ה**תחלת** בנין בית המקדש הראשון (ארבע מאות ושמונים שנה ליציאת מצרים), אבל
 המשכן עמד בגבעון שבע שנים נוספות, שבהם נבנה הבית (שם, לח), ועל כך נאמר ב"סדר עולם"
 שהמשכן עמד בגבעון חמישים שנה (וכבר כתב כעין זה הרב בער ראטנער בהגהותיו ל"סדר עולם"
 שם, אות טז והוסיף שבה מיושבת קושית ה"תפארת ישראל" הנ"ל)!

ואמנם ארבעים וארבע ועוד שבע הן חמישים ואחת ולא חמישים, וצריך לומר ששנה אחת עולה
 לכאן ולכאן.

לסיכום: במשך שישים ושלוש שנה לא יכלו כל היולדות להקריב את קרבן הפסח!

כתב על כך הירושלמי (מגילה פ"א הי"ב): "רבי יסא בשם רבי יוחנן: זה סימן: כל זמן שהארון מבפנים - הבמות אסורות. יצא - הבמות מותרות". כוונת הירושלמי היא שבזמן שהארון עמד במשכן ובמקדש, דהיינו במדבר, בשילה ובירושלים היו הבמות אסורות, ואילו בזמן שהארון עמד מחוץ למשכן, דהיינו בזמן שהמשכן עמד בגלגל, בנוב ובגבעון היו הבמות מותרות. אמנם לשון הירושלמי הוא: "זה סימן", ואפשר להבין שזה איננו הטעם, אלא רק סימן בעלמא, אבל ה"יפה עינים" (בזבחים ק"ח ע"ב) הביא את דברי הירושלמי והסביר: "בירושלמי מוכח שטעם היתר הבמות אז משום שלא היה הארון אצל המזבח, ובשילה שהיה אצל המזבח היה איסור במות". כלומר: כיון שעיקר המשכן הוא הארון, כמו שהתבאר, ממילא כאשר הארון לא היה במשכן - קדושתו ירדה, ולכן הותרו הבמות. כך משמע גם בתוספתא במסכת זבחים (פ"ג הי"ט): "אי זו היא במה גדולה? בשעת היתר במה, אוהל מועד נטוי כדרכו, אין הארון נתון שם". משמע שהיתר הבמות תלוי בכך שאין הארון נתון שם.

כעין זה כתב המאירי בחידושיו למסכת מגילה (ט ע"ב) בלי להזכיר את הירושלמי והתוספתא: "אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים וכו' - משנה זו נאמרה על שום זמן שהיו הבמות מותרות. וכבר נודע לנו ממסכת זבחים שעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות.

ומשהוקם המשכן נאסרו, הואיל והיה שם מזבח וארון עמו. באו לגלגל כל שבע שכבשו ושבע שחלקו, והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם¹⁹, ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל, הותרו הבמות²⁰.

באו לשילה אחר חלוקת הארץ ועמד הארון קבוע עם המזבח נאסרו הבמות. באו לנוב וגבעון הותרו הבמות, כלומר באו לנוב אחר שחרבה שילה וקגלה הארון ביד פלשתים בימי עלי הכהן, ובאו לנוב והביאו שם את המשכן ואת המזבח, אבל לא הארון, שהרי ביד פלשתים היה, וכן בזמן שהחריב שאול את נוב עיר הכהנים והביאו המשכן והמזבח לגבעון, ולא היה הארון עמו, שכבר היה מוגלה ביד פלשתים, ואף כשחזר להם לא קבעוהו עם המשכן לא בנוב ולא בגבעון... וכן שעמד

¹⁹ על יציאת הארון למלחמות ישראל עיין במאמר "האם יצא ארון הברית למלחמות ישראל?" בספרי "הדר העולם" עמ' 371-339.

²⁰ על אי הימצאות הארון במשכן בגלגל עיין במאמרי "האם המשכן בגלגל היה 'במה גדולה'?" בבבטאון "שמעתין" גליון מס' 173-172 עמ' 91-83.

זמן בבית עובד אדום עד שהעלהו דוד לציון, וכל זמן זה הואיל ולא היה הארון קבוע עם המזבח הותרו הבמות.
באו לירושלם ונבנה בית עולמים והוקבע הכל על מכונו, **וארון אצל מזבח**, נאסרו הבמות ולא היתה להן עוד היתר.
 וכל אותם הזמנים שהיו הבמות מותרות היה מזבח הנחושת של משה קרוי אצלם 'במה גדולה', מפני שהיה קבוע במקום אחד לשם כל הציבור, ומכל מקום לא סר שם במה מעליו כל זמן שלא היה ארון קבוע עמו".
 נמצאנו למדים שכאשר הארון אינו נמצא במשכן - קדושת המשכן יורדת, ומתוך כך הבמות מותרות!²¹

ה"משך חכמה" הביא מקור מהתורה להלכה זו! כך נאמר בפסוק: "אלה פקודי המשכן, משכן העדת" (שמות לח, כא). כתב על כך ה"משך חכמה": "משכן העדות - הנה ביארתי לעיל (כה, כא) דארון מוכרח להיות בו העדות [הלוחות]²². והמשכן אימתי הוא נחשב לאהל מועד לאסור הבמות? רק כשיש בו ארון [שבו לוחות העדות]. כדתניא בתוספתא סוף זבחים: 'אי זו היא במה גדולה? בשעת היתר במה, אוהל מועד נטוי כדרכו, אין הארון נתון שם'. וזהו שאמר שדין משכן יש לו [לאסור הבמות] רק כשהוא 'משכן העדות', שהעדות [כלומר הלוחות שבארון] נתון בו"²³.

²¹ כן כתבו במפורש גם הנצי"ב ב"העמק דבר" דברים יב, ה ובהוספות שם יב, יא, וה"משך חכמה" שם, ח.

²² עיין במאמר "מדוע נכפל הציווי לתת את העדות אל הארון?" פ"ג.

²³ א. יש לציין שהבבלי (זבחים קיט ע"א) והספרי (ראה סח) למדו את היתר הבמות מכח הפסוקים בפרשת ראה (דברים יב, ה-יא), ולא מאי הימצאות הארון במשכן. אבל עיין בחידושי "שפת אמת" לזבחים (קיט ע"א ד"ה "בגמרא"), שכתב שהבבלי מודה לסברא זו! ועיין עוד מה שכתבתי בספרי "הדר העולם" עמ' 406-407 שהבבלי והירושלמי אינם חולקים, אלא משלימים זה את זה!
 ב. על דינים נוספים השייכים לבמות עיין זבחים פ"ד מ"י ובסוגיות הגמרא שם קיז-קכ, "משנה למלך" הלכות קרבן פסח פ"א ה"ג, "מקדש דוד" קדשים סימן כ, "חמדת דניאל" לזבחים בסופו, אנציקלופדיה תלמודית ערך "במה" וספר "תורת הבמה" (לרב בנימין פוס, ירושלים תשס"ו).

ח. מדוע לא שרתה השכינה בבית המקדש השני?

חז"ל אמרו (ביומא כא ע"ב) שבבית המקדש השני לא שרתה השכינה²⁴.

מדוע לא שרתה בו השכינה?

כתב ה"תורת חיים"²⁵ (סנהדרין קז ע"ב): "שתכלית בנין בית המקדש היה לצורך הארון, להעמידו שם, שהרי בשעה שרצה דוד לבנות את בית המקדש אמר אל נתן הנביא: 'ראה נא אנכי יושב בבית ארזים, וארון האלקים יִשֵּׁב בתוך היריעה' (שמ"ב ז, ב), כי על ידי הארון שרתה שם השכינה, ולהכי בבית שני, שלא היה שם ארון, לא שרתה שם השכינה"²⁶.

כעין זה כתב גם בספר ה"תניא" (פרק נג): "כשהיה בית ראשון קיים, שבו היה הארון והלוחות בבית קדש הקדשים - היתה השכינה... ובבית שני, שלא היה בו הארון והלוחות, אמרו ז"ל שלא היתה השכינה שורה בו".

²⁴ כך נאמר במסכת יומא (כא ע"ב): "אמר רב שמואל בר אינאי: מאי דכתיב 'וארצה בו ואכבד' (חגי א, ח), וקרינן 'ואכבדה'? מאי שנא דמחוסר ה"א? אלו חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים".
גמרא זו קשה, שכן היא אמרה שבבית המקדש השני חסרו חמישה דברים, והיא מנתה **שבעה** דברים!

כתב על כך רש"י: "ארון כפורת וכרובים - כוליה חדא מילתא, ושכינה לא שרתה בו, ורוח הקודש לא היתה בנביאים משנת שתיים לדריוש ואילך".
המאירי פירש אחרת מרש"י: "מקדש שני היה חסר משל ראשון חמישה דברים, והם: א. ארון וכפורת. ב. כרובים. ג. אש של שכינה. ד. רוח הקודש. ה. אורים ותומים".
עוד על גמרא זו עיין ברמב"ם פ"ד מהלכות בית הבחירה ה"א ובראב"ד שם וב"כסף משנה" ובמפרשים שצויינו בספר המפתח לרמב"ם פרנקל.

²⁵ לרבי אברהם חיים שור, אב"ד סטנוב, מחבר ספר "צאן קדשים" על סדר קדשים.
²⁶ א. עיין עוד בספר העיקרים (ג, יא) שכתב: "וראוי שתדע שהמצא הנבואה על ידי נביא על הבלתי ראו או בלתי מוכן, לא יספיק להשפיע מן המקבל ההוא על זולתו אלא בהמצא הארון והלוחות באומה, וגם כן **אחר שנעדר הארון לא היה אפשר שתמצא הנבואה** אפילו על יד נביא על הבלתי מוכן. ולזה לא הגיעה הנבואה לברוך בן נריה באמצעות ירמיה, לפי שלא היה מוכן אליה וכבר נגזר הארון, והגיעה לחגי זכריה ומלאכי, לפי שראו את ירמיה ויחזקאל והיו מוכנים אליה יותר מברוך. ואולם לא הגיעה מהם לזולתם, לפי שלא היו בזמן הארון ולא היה השפע שהגיע להם מספיק שיעבור מהם לזולתם אחר שלא היה שם ארון. וראיה לדבר כי **בבית שני היו חסידים ואנשי מעשה וראויים לנבואה יותר מבבית ראשון, ואף על פי כן לא היתה שם נבואה, לפי שלא היה שם ארון**. ומה שהגיעה הנבואה ליחזקאל בחוצה לארץ, לפי שכבר הגיעה אליו בארץ ישראל. אמרו רבותינו ז"ל (מועד קטן כה ע"א): 'קִיָּה הָיָה דָּבָר ד' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבד' (יחזקאל א, ג) - מאי היה? שכבר היה". בדומה למה שקישר ה"תורת חיים" את אי השראת השכינה בבית המקדש השני באי הימצאות הארון, קישר ספר העיקרים את אי הימצאות רוח הקודש בנביאים בימיה בית שני באי הימצאות הארון!

ב. מדוע לא היה ארון הברית בבית המקדש השני? עיין ב"גור אריה" למהר"ל שמות כה, כא וב"משך חכמה" שם, ברש"י יומא נג ובחתי"ס שם, בשו"ת חת"ס יו"ד סו"ס רלו וב"מנחת חינוך" זה אות ט, הובאו לקמן במאמר "מדוע נכפל הציווי לתת את העדות אל הארון?" בפ"ג.

יש לשאול: הרי למדנו לעיל (פ"ה) שבנוב ובגבעון לא היה הארון במשכן, ואף על פי כן אמרה הגמרא בזבחים (ק"ח ע"ב) ששרתה בהם השכינה, וכיצד כתבו ה"תורת חיים" וה"תניא" שבבית שני, שלא היה שם ארון, לא שרתה שם השכינה? יש ליישב על פי מה שכתב ה"בן יהודע" שם במסכת יומא (כ"א ע"ב): "מה שאמרו שנחסר השראת השכינה [בבית המקדש השני] אין כוונתם לומר שלא היתה השראת שכינה כלל, דזה אי אפשר, דאפילו בחורבן לא זזה שכינה מהכותל המערבי (שמות רבה ב, ב), אך באמת בהשראת אור השכינה יש כמה מדרגות, ואותה מדרגה שהיתה בזמן בית ראשון לא היתה בבית שני".

כעין זה בקיצור כתב גם בספר ה"תניא" (שם): "ובבית שני, שלא היה בו הארון והלוחות, אמרו ז"ל שלא היתה השכינה שורה בו. פירוש: מדרגת השכינה שהיתה שורה בבית ראשון"²⁷.

כעין זה כתב כבר רבנו בחיי (בראשית מו, כז): "אין הכוונה לומר שלא שרתה שכינה בבית שני כלל, שהרי מצינו שכינה שורה בשתי רבוא [ושני אלפים] (בבא קמא פג ע"א), ממה שכתוב 'שובה ד' רבבות אלפי ישראל' (במדבר י, לו), ואין צריך לומר בארבע רבוא (עזרא ב, סד) שהשכינה שורה בהם. ועוד שהכתוב מעיד: 'וארצה בו ואכבד' (חגי א, ח), כלומר: אשרה בו הכבוד, שהוא השכינה, אלא שלא שרתה בו תדיר כמו בבית ראשון"²⁸.

²⁷ א. עיין שם שהאריך בדברי קבלה.

ב. עיין גם בבראשית רבה לו, יב: "יפת אלקים ליפת - זה כורש, שהוא גוזר שיבנה בית המקדש. אף על פי כן יושכן באהלי שם - אין שכינה שורה אלא באהלי שם". וכתב שם ב"יפה תואר" השלם: "אף על פי כן יושכן באהלי שם - שלא שרתה השכינה בפרהסיא בבית שני כמו בבית ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם". וכן כתב ה"עץ יוסף" שם.

²⁸ א. אמנם רבנו בחיי בהמשך דבריו נימק את אי השראת השכינה בבית המקדש השני [במדרגה העליונה שהיתה בבית המקדש הראשון] בטעם אחר מה"תורת חיים" וה"תניא": "אלא שלא שרתה בו תדיר כמו בבית ראשון, לפי שלא היו בו ששים רבוא, שלא עלו מבלל כי אם [כ]ארבעים [ושנים] אלף, שכן כתוב: 'כל הקהל כאחד ארבע רבוא, אלפים שלש מאות וששים' (עזרא ב, סד)". כדבריו משמע מהגמרא ביומא ט ע"ב שאמרה: "ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה ירב ליה ידא. אמר ליה: אלקא! סנינא לכו, דכתיב: 'אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז' (שיר השירים ח, ט), אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות - נמשלתם כארז, שהרקב שולט בו. מאי ארז? אמר עולא: ססמגור. מאי ססמגור? אמר רבי אבא: בת קול. כדתניא: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ועדיין היו משתמשין בבית קול".

ופירש רש"י: "סנינא לכו - לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא, ומנעו שכינה מלבוא מלשוב לשרות בבית שני.

נמשלתם ככסף - שאינו נרקב, כך לא הייתם חסרים שכינה.

כדלתות - שער שיש בו שני דלתות, פותח אחד וחבירו סוגר, כך עליתם לחצאין.

שהרקב שולט בו - מקצתו תולעת אוכלתו מתוכו ומקצתו קיים, כך קצת חזון שכינה היה שם, וכלו לא היה".

כעין זה כתב גם "אור החיים" הקדוש (בראשית מו, ד) באופן כללי: "דרגות אור השכינה רבות המה. הלא תמצא שעשרה שיושבים ועוסקים בתורה שנו רבותינו (אבות פ"ג מ"ז) כי שכינה שרויה ביניהם, ואפילו שנים ואחד אמרו ז"ל (שם) כי מצויה שכינה. ומצינו (תנחומא סוף תצוה) שלא ירדה שכינה ביניהם של ישראל אלא אחר שעשו המשכן, ואחר כמה הכנות האמורות, ובירידתה ראו מעשה ד', וכבוד ד' מלא המשכן (שמות מ, לה), מה שאין הרגש כן ולא כיוצא בו בשעה שעוסקים בתורה אפילו אלף!

אלא ודאי יש הדרגות אין מספר להם להשראת שכינה, בסוד 'כי גבוה מעל גבוה שומרי' (קהלת ה, ז), ויתרבה האור בהשראתו כפי בחינת הסובב השראת השכינה. וצא ולמד השראת השכינה בהר סיני, ולמטה ממנה השראתו בבית המקדש, ולמטה ממנו השראת שכינה על הנביא ובית הכנסת ובית המדרש, ובין עשרה שעוסקים בתורה, ולמטה בהדרגות המניין"²⁹.

מגמרא זו ומפירוש רש"י עולים שני דברים: 1. גם בבית שני היה "קצת חזון שכינה". 2. הסיבה שבגללה לא שרתה השכינה בשלמות היתה שלא כל ישראל עלו מבבל. גם ה"תורת חיים" וה"תניא" שהסבירו אחרת מרבנו בחיי לגבי הנקודה השניה - מדוע השכינה לא שרתה בבית שני - מסכימים כמובן לעיקרון שכתב רבנו בחיי בנקודה הראשונה, שאין הכוונה שהשכינה לא שרתה כלל בבית שני, אלא רק שהיא היתה בדרגה יותר נמוכה מאשר בבית ראשון, שנקודה זו כתב בפירוש בספר ה"תניא", וכאמור היא מפורשת כבר ברש"י (ועיין גם בסעיף הבא). נראה לומר ששני הדברים גרמו, גם אי הימצאות הארון בקדש הקדשים, כמו שהוכיח ה"תורת חיים" את שיטתו מהפסוקים (ועיין גם בפרק הבא), וגם אי עליית רוב ישראל, כמו שהוכחנו מהגמרא ביומא. ועיין שם בגמרא ביומא בהמשך הסוגיא, שמשמע שצריך תנאי נוסף: שהמלך שברשותו נבנה בית המקדש יהיה מזרע שם, ולא מזרע יפת, כמו שהובא לעיל בהערה הקודמת סעיף ב' מהמדרש רבה.

ב. עוד על השראת השכינה בבית המקדש השני עיין במסכת סוכה (נג ע"א): "תניא: אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן: 'אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן'. ופירש רש"י: "אם אני כאן הכל כאן - דורש היה לרבים שלא יחטאו, בשמו של הקדוש ברוך הוא: אם אני כאן הכל כאן - כל זמן שאני חפץ בבית הזה, ושכינתי שרויה בו - יהא כבודו קיים ויבואו הכל כאן, ואם תחטאו ואסלק שכינתי, מי יבוא כאן". מפורש כאן שבבית המקדש השני שרתה השכינה!

אכן הקשה הרש"י: "קצת קשה, דהא אמרינן ביומא סוף פרק קמא (כא ע"ב) דבבית שני לא שרתה בו שכינה!"

ותירץ: "אכן שם (ט ע"ב) איתא דקצת חזון שכינה היה שם".

ועיין עוד ב"תועפות רא"ם" על ספר יראים (מצוה תט אות ז' בשם ספר "אפיקי יהודה" דרוש כא אות ו) ובשו"ת "משפט כהן" למרן הרב זצ"ל סימן צו סעיף ה (למקור זה הפנה אותי ידידי הרב גרשון באס נ"ל).

²⁹ א. עוד על דרגות השראת השכינה השונות עיין שם בהרחבה ב"אור החיים" הקדוש בראשית מו, ד; שמות כה, ט; דברים לג, ב, ובשו"ת "יביע אומר" חלק א אורח חיים סימן לה אות טז, וחלק ה יורה דעה סימן כו אות ג.

ט. כניסת הארון לקדש הקדשים בחנוכת בית המקדש הראשון

הגמרא במסכת שבת (ל ע"א) ובמסכת סנהדרין (קז ע"ב) אומרת:
 "אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב 'עשה עמי אות לטובה, ויראו שנאי ויבשו'
 (תהלים פו, יז)?
 אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מחול לי על אותו עוון [רש"י: דבת שבע].
 אמר לו: מחול לך.
 אמר לו: עשה עמי אות בחיי.
 אמר לו: בחיך איני מודיע, בחיי שלמה בנך אני מודיע.
 כשבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, דבקו
 שערים זה בזה.
 אמר שלמה עשרים וארבעה רננות [רש"י: 'רנה' 'תפילה' 'תחינה' כתובים בתפילת
 שלמה (מלכים א' פ"ח)], ולא נענה.
 פתח ואמר: 'שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם, ויבוא מלך הכבוד' (תהלים
 כד, ז).
 רהטו [שערים] בתריה למיבלעיה [רש"י: סברי (השערים) דעל עצמו אמר 'מלך
 הכבוד'], אמרו: 'מי זה מלך הכבוד' (שם, ח)?
 אמר להו: 'ד' עוזו וגבור, ד' גבור מלחמה' (שם).
 חזר ואמר: 'שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם, ויבא מלך הכבוד. מי הוא זה
 מלך הכבוד? ד' צב-אות הוא מלך הכבוד סלה' (שם, ט), ולא נענה.
 כיון שאמר: 'ד' אלקים אל תשב פני משיחך, זכרה לחסדי דויד עבדך' (דבה"ב ו,
 מב) - מיד נענה.
 באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה, וידעו כל ישראל שמחל לו
 הקדוש ברוך הוא על אותו העוון".

ב. עוד על משמעות השראת השכינה באופן כללי עיין ברמב"ן בראשית מו, א (בסופו) וב'פרדס יוסף'
 שם, ב"נודע ביהודה" תנינא או"ח סימן קז, בהקדמת סדור "בית יעקב" לגאון הרב יעב"ץ "סולם
 בית א-ל" וב"ביע אומר" הנ"ל.

ג. עוד על השראת השכינה על עם ישראל ובמשכן עיין ברמב"ן בהקדמתו לחומש שמות ובסיומו
 לחומש שהובאו בראש ספר זה במאמר "פתיחה לחומש שמות", ברמב"ן בראש פרשת תרומה
 שהובא בראש המאמר הקודם, בתוספות במסכת בבא קמא פג ע"א בד"ה "שני אלפים", ב"צדה
 לדרך" וב"תורה תמימה" במדבר י, לו, ב"עמק הנצי"ב" לספרי בהעלתך י, לו וב"ביע אומר" הנ"ל.

שאל ה"תורת חיים" (בסנהדרין שם): מדוע בחר ד' להראות את סליחתו לדוד דווקא בהכנסת הארון לקדש הקדשים?³⁰

וענה: "טעמא דמילתא מה שנודע מחילת חטאו של דוד על ידי כניסת הארון לבית המקדש, נראה לפי שתכלית בנין בית המקדש היה לצורך הארון להעמידו שם, שהרי בשעה שרצה דוד לבנות את בית המקדש אמר אל נתן הנביא: 'ראה נא אנכי יושב בבית ארזים, וארון האלקים יושב בתוך היריעה' (שמ"ב ז, ב), כי על ידי הארון שרתה שם השכינה. וכיון שדוד נתן נפשו לבנות את בית המקדש, לפיכך נקרא על שמו, כמו שכתב רש"י בפרשת נשא (במדבר ז, א), אלא לפי שעשה מלחמות גדולות ושפך דם לרוב, לא רצה הקב"ה שיבנה הוא הבית, כי אם שלמה, כמו שמפורש בספר דברי הימים (דהי"א כב, ח)³¹, אבל שונאי דוד היו סבורים שלא היה [דוד] כדאי לבנות המקדש מצד חטא אוריה ובת שבע, כי על ידי גילוי עריות ושפיכות דמים השכינה מסתלקת מישראל (יומא ט ע"ב), ואיך תשרה השכינה על ידו. לכך רצה הקב"ה להודיע לשונאיו שאין הדבר כן, ולפיכך כשרצו לחנוך את המקדש, להשתמש בו בדבר אשר נעשה בעבורו, דהיינו להעמיד שם הארון, לא היו יכולים להכניסו שם, כי אם על ידי זכותו [של דוד], להודיע כי הוא היה ראוי לבנות את בית המקדש, אלא שעשה מלחמות גדולות, וכיון שנכנס הארון בזכותו, ולולי זכותו לא היה תכלית בבנין, נמצא דהוה ליה כאילו הוא בנאו עתה".

סיכום

ארון הברית הוא הנותן למשכן ולמקדש את עיקר קדושתו וחשיבותו, וכאשר הארון אינו נמצא במשכן - קדושת המשכן והמקדש יורדת. זו התשובה לכל השאלות שנשאלו על המשכנים ובתי המקדש, הן השאלות הפרשניות והן השאלות ההלכתיות:

א. לכן לא נזכר בספר שמואל חורבן משכן שילה: כיון שהנביא תיאר בהרחבה את נפילת הארון בשבי הפלשתים, והארון הוא עיקרו של המשכן, הרי שהנביא תיאר את עיקר חורבנו של משכן שילה!

ב. לכן לא נכתב בפירוש על המשכן בנוב: כיון שהמשכן היה בלא הארון - ירדה קדושתו של המשכן והוא לא נזכר בפירוש, אלא רק בדרך צדדית.

³⁰ פרק זה, אף על פי שהוא עוסק בבית המקדש הראשון, נכתב אחרי הפרק הקודם שעסק בבית המקדש השני, כיון שהשאלה מדוע לא שרתה השכינה בבית המקדש השני קשה יותר מהשאלה מדוע בחר ד' להראות את סליחתו לדוד דווקא בהכנסת הארון לקדש הקדשים.

³¹ עיין במאמר "מדוע לא בנה דוד המלך את בית המקדש?" בספרי "הדר העולם" עמ' 188-224.

- ג. לכן בזמן נוב וגבעון לא ניתן היה להקריב במשכן חלק גדול מאד מהקרבנות, אלא רק חובות שקבוע להן זמן, כמו פסח, אבל לא חובות שאין קבוע להם זמן כמו קרבן יולדת. מתוך כך לא יכלו כל הנשים שילדו באותן שנים להקריב את קרבן הפסח, כיון שלא יכלו להקריב את קרבן לידתם ולהיטהר לאכילת הפסח.
- ד. לכן בזמן נוב וגבעון היה היתר במות.
- ה. לכן בבית המקדש השני לא שרתה השכינה באותה מדרגה שבה היא שרתה בבית המקדש הראשון.
- ו. לכן הראה ד' לכל עם ישראל שהוא סלח לדוד דווקא בהכנסת הארון לקדש הקדשים בזכותו של דוד.

סיום

במזמור כ"ד בתהלים, שהובא בפ"ט, מופיע פעמיים הציווי: "שאו שערים ראשיכם, והנשאו [או ושאו] פתחי עולם, ויבא מלך הכבוד". מה סיבת הכפילות? כתב הראב"ע שהפעם הראשונה היא כנגד כניסת הארון לבית המקדש הראשון, והפעם השניה היא כנגד כניסת הארון לבית המקדש השלישי, אבל בבית שני לא היה הארון.

יהי רצון שנזכה לראות בחזרת הארון לקדש הקדשים בבנין בית המקדש השלישי, ובהשראת השכינה בדרגתה העליונה, במהרה בימינו.